

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 1 juli 2022

Mål nr

Ö 5698-21

PARTER

Klagande

Överförmyndaren i Trelleborg

Rådhuset

231 83 Trelleborg

Motpart

KS

Tidigare god man: CA

SAKEN

Anordnande av godmanskap

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2021-08-31 i mål ÖÄ 2934-21

Dok.Id 234001

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax -	08:00–12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15–16:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstodomstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut och upphäver godmanskapet för KS.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Överförmyndaren i Trelleborg har yrkat att Högsta domstolen ska ändra hovrättens beslut och upphäva godmanskapet för KS.

KS har motsatt sig ändring av hovrättens beslut.

SKÄL

Bakgrund

1. KS ansökte om att tingsrätten skulle anordna ett godmanskap för hjälp till honom med att bevaka hans rätt, förvalta hans egendom och sörja för hans person. Han anförde att han kom till Sverige som kvotflykting 2017 och att han behöver hjälp av en god man, bl.a. i de myndighetskontakter som krävs på grund av att hans yngste son har ett flertal funktionsnedsättningar.
2. I ett läkarintyg som gavs in i ärendet anges bl.a. att KS lider av psykisk ohälsa. I utredningen finns också uppgifter om att hans sjukdomsbild innefattar depression men är svårbedömd. Det framgår att han inte kan skriva eller läsa, varken på sitt modersmål eller på svenska, att han inte kan ta hand om sin ekonomi och att han inte förstår de beslut som fattas rörande honom.
3. KS angav att han har fått mycket hjälp genom bl.a. arbetsmarknadsförvaltningen, barnhabiliteringen och SFI, men att sådana resurser inte kommer att finnas i framtiden. Hans äldste son hjälper till med de allra enklaste behoven.

4. Överförmyndaren i Trelleborg avstyrkte ansökan och anförde att utredningen inte visar att KS lider av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande som kan ligga till grund för ett godmanskap.
5. Tingsrätten biföll KSs ansökan och förordnade en god man. Hovrätten har fastställt tingsrättens beslut.
6. Högsta domstolen har inhämtat ett yttrande från Sveriges Kommuner och Regioner.

Vad målet handlar om

7. Målet handlar om vilka förhållanden hos en hjälpbehövande som ska föreligga för att ett godmanskap ska kunna anordnas.

God man enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken

Allmänt om godmanskap

8. Om någon på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person, ska rätten, om det behövs, besluta att anordna godmanskap för honom eller henne. Ett sådant beslut får inte meddelas utan samtycke, om inte den enskildes tillstånd hindrar att hans eller hennes mening inhämtas.
9. En god man kan ses som ett biträde åt den enskilde huvudmannen, särskilt när det gäller frågor som har med rättshandlande att göra. Den gode mannen får i viss utsträckning samma ställning som en fullmäktig (jfr prop. 1987/88:124 s. 141). Bestämmelserna om godmanskap kan därför i en del avseenden ses som ett komplement till övriga civilrättsliga regler om

fullmakt i avtalslagen och till reglerna om anhörigfullmakt i 17 kap. föräldrabalken.

10. Ett godmanskap förutsätter ett domstolsbeslut i vilket behörighetsramarna för uppdraget anges. Det är också domstolen som bedömer om uppdraget ska upphöra därför att det inte längre behövs (se 11 kap. 19 § föräldrabalken). Så länge förordnandet består kan den gode mannen rättshandla på den enskildes vägnar. Ett godmanskap kan därigenom bli ingripande för den enskilde, även när det har tillkommit på hans eller hennes initiativ. När den enskilde förstår att instruera ett biträde och har förmåga att följa upp de åtgärder som biträdet vidtar, bör den enskildes behov av hjälp med att rättshandla därför i första hand tillgodoses genom en sedvanlig fullmakt. En fullmakt kan lätt återkallas av huvudmannen som också kan justera behörighetsramarna när behoven skiftar.

Närmare om förutsättningarna för godmanskap

11. En enskild kan ha hjälpbehov av skilda slag. Lagstiftningen om gode män vilar på tanken att sådana hjälpbehov enbart i vissa fall ska tillgodoses genom godmanskap; i övriga fall får hjälpbehoven tillgodoses på andra sätt, t.ex. genom åtgärder på sociallagstiftningens område.

12. För att ett godmanskap ska komma i fråga krävs att den enskildes förmåga att ta initiativ eller fatta beslut är nedsatt så att han eller hon får det särskilt svårt att sköta sina egna juridiska, ekonomiska eller personliga angelägenheter (jfr NJA 2018 s. 825 p. 6). Detta kan också beskrivas så att den enskildes kognitiva förmåga ska vara nedsatt.

13. Den nedsatta förmågan ska bero på sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande. Med liknande förhållande avses omständigheter som – utan att nödvändigtvis utgöra fysisk eller psykisk

ohälsa – har påverkat den enskildes kognitiva förmåga, t.ex. ålder eller vissa slag av missbruk. Språksvårigheter eller nedsatt läs- och skrivförmåga kan givetvis medföra praktiska svårigheter för den enskilde att sköta om sina angelägenheter. Sådana svårigheter behöver dock inte vara kopplade till den enskildes kognitiva förmåga och kan inte självständigt ligga till grund för ett godmanskap. Bedömningen av den kognitiva förmågan får normalt ske med ledning av en medicinsk utredning.

14. Godmanskap ska beslutas endast om åtgärden i rättslig mening behövs. Innan en nedsättning i den enskildes kognitiva förmåga föranleder ett godmanskap bör det därför prövas vilka möjligheter som finns för den enskilde att få hjälp av anhöriga, vänner eller professionella aktörer, t.ex. genom utfärdande av fullmakt. När hjälpbehovet anknyter till personliga angelägenheter kan också åtgärder enligt socialtjänst- och omsorgslagstiftningen vara ett alternativ. En helhetsbedömning ska göras med utgångspunkt i det enskilda fallet. (Jfr NJA 2015 s. 851 och NJA 2018 s. 825.)

Bedömningen i detta fall

15. Det råder ingen tvekan om att KS behöver hjälp för att klara sin tillvaro på ett bra sätt. En uppenbar anledning till hjälpbehovet är att han har stora språksvårigheter och inte kan skriva eller läsa, varken på sitt modersmål eller på svenska. Omständigheter av detta slag kan dock i sig inte ligga till grund för ett beslut att anordna godmanskap enligt föräldrabalken. Inte heller de praktiska hjälpbehov som KS har som förälder kan motivera ett godmanskap.

16. Bedömningen av om KS ska ha en god man måste i stället ta sin utgångspunkt i vad som genom den medicinska utredningen är klarlagt om hans kognitiva förmåga. Den medicinska utredningen består väsentligen av två läkarintyg.

17. Det första intyget innehåller inga uppgifter som ger stöd för att KS har en sådan nedsatt kognitiv förmåga som skulle kunna föranleda ett godmanskap.

18. I det andra intyget uttalas att KS under senare år har utvecklat psykisk ohälsa. Den utfärdande läkaren har vid telefonkontakt med tingsrätten tillagt att KS är medicinskt svårbedömd men att den samlade bilden är att hans tillstånd, inbegripet att han är analfabet, och hans psykiska sjukdomsbild, innefattande sjukdomen depression, gör att han har behov av god man.

19. Den medicinska utredningen ger alltså visst stöd för att KS lider av psykisk ohälsa i form av depression. Vad som har framkommit genom den samlade utredningen ger emellertid inte anledning att anta att hans svårigheter att klara sig i det svenska samhället beror på nedsatt kognitiv förmåga. Det finns inte heller grund för slutsatsen att hans språksvårigheter beror på en sådan nedsättning.

20. Det finns därför inte förutsättningar att anordna godmanskap för KS.

21. Hovrättens beslut ska därför upphävas.

I avgörandet har deltagit justitieråden Anders Eka, Dag Mattsson (skiljaktig), Sten Andersson, Eric M. Runesson (referent) och Jonas Malmberg
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotta Törnell

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Dag Mattsson är skiljaktig och avslår överklagandet.

Enligt 11 kap. 4 § föräldrabalken får en god man förordnas för den som på grund av sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande behöver hjälp med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person. Godmanskapet ska anpassas till den enskildes behov i varje särskilt fall.

I en del avseenden kan ett förordnande av god man ses som ett alternativ till en vanlig fullmakt. Med stöd av förordnandet kan den gode mannen få rätt att vidta vissa rättshandlingar för den hjälpbehövandes räkning. Även om den gode mannen har en juridisk roll som ställföreträdare och lagstiftningen är privaträttslig, har godmanskapet samtidigt en vidare innebörd med tydliga inslag av socialt omhändertagande.

I ett uppdrag att sörja för den hjälpbehövandes person ligger att den gode mannen ska se till att denne har ett bra boende, får en god omvårdnad och har goda levnadsvillkor i övrigt. Inte sällan är det just denna hjälp med de personliga förhållandena som är av störst betydelse för den enskilde. Den gode mannen har regelbundna kontakter med anhöriga och i förekommande fall med boendet, vårdpersonalen, socialtjänsten och andra instanser och tar initiativ till förbättringar i de sociala insatserna när detta krävs.

Det är sant att den gode mannen inte själv ska sköta de praktiska sysslor som behöver utföras som en del i omvårdnaden av den hjälpbehövande, inte följa med till läkare, apotek eller frisör, handla mat eller göra reparationer i bostaden. Men eftersom uppdraget omfattar sörjandet av den hjälpbehövandes person, ligger det likväl som utgångspunkt ett förhållandevis långtgående

ansvar på den gode mannen i detta avseende. Det ankommer på den gode mannen att övervaka och säkerställa att det som behöver göras för att sörja för personen verkligen också kommer till stånd. En god man, vars uppdrag omfattar det personliga området, har dessutom att uppfylla vissa sociala behov som den enskilde kan ha, t.ex. minska ensamheten genom regelbundna kontakter.

Och även om förordnandet skulle vara avgränsat till rättshandlingar, dvs. bevakning av den enskildes rätt och förvaltning av dennes egendom, så anses det ändå att den gode mannen har ett visst ansvar för den hjälpbehövandes sociala välbefinnande. Över huvud taget är det ju svårt att dra en skarp gräns mellan sådant bistånd som gäller ekonomiska och rättsliga angelägenheter och hjälp i mera personliga frågor.

När det gäller detta ansvar för omsorgen om den enskilde bygger lagstiftningen i och för sig på tanken att behovet av bistånd i stor utsträckning ska kunna lämnas inom ramen för praktiskt och socialt stöd enligt socialtjänst- och omsorgslagstiftningen och att godmanskap då inte behövs. Men i realiteten kan den sortens åtgärder inte helt ta över en god mans uppgifter på det personliga planet. För att sådana socialrättsliga åtgärder ska kunna ges företräde måste det förutsättas att den enskildes behov uteslutande gäller ansvaret för hans eller hennes person och att dessa angelägenheter dessutom kan skötas på ett tillfredsställande sätt utan att godmanskap anordnas (jfr NJA 2015 s. 851).

Den omständigheten att den enskildes behov av bistånd i personliga angelägenheter kan tillgodoses med stöd av omsorgslagstiftningen hindrar alltså inte att en god man ges uppdraget att sörja för den hjälpbehövandes person. Tvärtom kan det vara värdefullt med en god man som ger stabilitet i omsorgen och kan bistå den hjälpbehövande med att följa upp och samordna de andra sociala vårdinsatserna.

En viktig begränsning för förordnande av god man enligt 11 kap. 4 § är att det aktuella hjälpbehovet måste ha sin grund i sjukdom, psykisk störning, försvagat hälsotillstånd eller liknande förhållande.

I praktiken blir det därför mest personer som lider av någon form av bristande beslutsförmåga, framför allt demenssjukdomar, nedsatt psykisk hälsa och utvecklingsstörning, som får en god man. Men institutet som sådant förutsätter egentligen inte att den enskilde har nedsatt kognitiv förmåga. Det finns enligt lagen inget som hindrar att en god man förordnas för exempelvis den som har fullständig beslutsförmåga och kan ta erforderliga initiativ men som på grund av en långvarig fysisk sjukdom, t.ex. allvarlig förlamning, behöver hjälp med att rättshandla eller sörja för sin person. En annan sak är att den som kan fatta egna beslut naturligtvis inte får påtvingas en god man.

Mot den bakgrunden kan bedömningen av frågan, om den hjälpsökande har behov av en god man, inte vara inriktad bara på beslutsförmågan, dvs. om det föreligger kognitiva svårigheter som motiverar ett godmanskap. I stället ska en bredare prövning göras av hjälpbehovet och situationen och vad en god man skulle kunna bistå med.

Ytterst blir det att se till den enskildes samlade behov av bistånd (jfr 2015 års rättsfall). Det är visserligen tänkbart att den hjälpbehövande kan få det bistånd som behövs genom insatser av flera olika slag och från skilda håll, t.ex. med stöd av omsorgslagstiftningen. Men ifall den enskilde behöver hjälp med både skötseln av sina personliga förhållanden och sina juridiska eller ekonomiska angelägenheter, så kan det framstå som mest ändamålsenligt att utse en god man som tar ett sammanhållande ansvar för hela situationen och då också kan bistå den enskilde med de andra sociala insatserna.

När det är den enskilde själv som begär att få hjälp av en god man är det naturligt att man har en välvillig inställning i frågan om behovet.

Överförmyndaren, som motsätter sig att god man förordnas, har hänvisat till att KSs rättshandlingsförmåga inte är nedsatt och att han i och för sig är fullt beslutskapabel. Som framgår av det föregående är emellertid detta – om än många gånger en väsentlig del i bedömningen – inte av avgörande betydelse för frågan om en god man ska förordnas. Det ska göras en samlad prövning av KSs situation och behov av god man.

Det råder ingen tvekan om att KS behöver hjälp för att klara sin tillvaro, både när det gäller rättshandlingar och personliga angelägenheter, inte minst med tanke på att han mer eller mindre ensam har att ta hand om sin tonårige son som har en funktionsnedsättning. Hans ekonomi beskrivs som kaotisk. Det sägs att han inte alls fattar vad som behöver göras, också när man försöker förklara för honom. Även med tolk har han svårt att förstå vad saker och ting handlar om.

En grundläggande anledning till det omfattande hjälpbehovet är att KS, som aldrig gått i skolan, inte kan skriva eller läsa, varken på sitt modersmål eller på svenska. Det är riktigt att allmänt sett så kan analfabetism inte självständigt motivera en god man. Utredningen ger emellertid stöd för att KSs oförmåga i detta hänseende till stor del har att göra med den depression som han har fallit i, sedan han för några år sedan kom hit från Kongo och var tvungen att anpassa sig till ett helt nytt och annorlunda samhällsliv. Det kanske är så att det saknas en helt fastställd sjukdomsdiagnos i detta fall, men läkarnas slutsats om att det finns medicinsk grund för hjälpbehovet bör rimligen ändå godtas i sammanhanget. KSs hjälpbehov ska alltså anses bero på ett sjukdomsliknande förhållande.

KS bor i Trelleborg men är socialt isolerad och har inte någon annan närstående eller vän i Sverige som kan hjälpa till. Tidigare har han fått mycket hjälp från arbetsmarknadsförvaltningen, barnhabiliteringen och SFI. Det framgår att man från socialförvaltningen och andra instanser har gjort betydande insatser för att hjälpa honom. Men det är tveksamt i vilken utsträckning som dessa resurser verkligen räcker till och kommer att finnas tillgängliga i framtiden. Under alla förhållanden kan de sociala insatserna inte bli annat än ganska splittrade. Det har inte framkommit att det finns möjlighet att tillgodose KSs hjälpbehov på något annat stabilt sätt än genom förordnande av en god man.

Trots att uppdraget säkert är svårt finns det en god man som är beredd att åta sig det.

Som tingsrätten och hovrätten konstaterat finns det, vid en samlad bedömning av KSs hjälpbehov och situation, förutsättningar att förordna en god man enligt 11 kap. 4 § för att bevaka hans rätt, förvalta hans egendom och sörja för hans person.
